

IJRO ISHINI YURITISHDA MEDIATSIYA INSTITUTINING O'RNI VA
AHAMIYATI

Tashpulatov Xurshid Sabirjanovich

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18022549>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijro ishlarini yuritish jarayonida mediatsiya institutining huquqiy ahamiyati va amaliy qo'llanilishi masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida milliy va xorijiy qonunchilik tahlili, ilmiy adabiyotlar sharhi hamda statistik ma'lumotlar o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mediatsiya ijro ishlarida sud qarorlarining ixtiyoriy ijrosini ta'minlash, ijro xarajatlarini kamaytirish va tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni saqlashda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: mediatsiya, ijro ishi, muqobil nizolarni hal etish, sud qarori ijrosi, ijro hujjati, kelishuv bitimi, qarzdor, undiruvchi.

Аннотация. В данной статье рассматривается правовое значение и практическое применение института медиации в процессе исполнительного производства. В ходе исследования был проведен анализ национального и зарубежного законодательства, обзор научной литературы и изучены статистические данные. Результаты исследования показывают, что медиация является важным инструментом обеспечения добровольного исполнения судебных решений в исполнительном производстве, снижения исполнительных издержек и поддержания отношений между сторонами.

Ключевые слова: медиация, исполнительное производство, альтернативное разрешение споров, исполнение судебного решения, исполнительный документ, мировое соглашение, должник, коллектор.

Abstract. This article examines the legal significance and practical application of the institution of mediation in the process of enforcement proceedings. During the study, an analysis of national and foreign legislation, a review of scientific literature, and statistical data were studied. The results of the study show that mediation is an important tool in ensuring the voluntary execution of court decisions in enforcement proceedings, reducing enforcement costs, and maintaining relations between the parties.

Keywords: mediation, enforcement proceedings, alternative dispute resolution, enforcement of a court decision, enforcement document, settlement agreement, debtor, collector.

KIRISH

Zamonaviy huquqiy tizimda sud qarorlarining samarali ijrosi davlat hokimiyatining obro'si va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish kafolati sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, sud qarorlarining majburiy ijrosi ko'pincha tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada keskinlashtiradi, qo'shimcha moddiy va vaqt xarajatlarga olib keladi hamda ijro jarayonining samaradorligini pasaytiradi [1]. Aynan shu muammolarni hal etishda mediatsiya instituti muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u tomonlarning o'zaro manfaatlarini hisobga olgan holda ixtiyoriy ijroga erishish imkoniyatini yaratadi.

Dunyo mamlakatlarining ilg'or tajribasi shuni tasdiqlaydiki, ijro bosqichida mediatsiyani qo'llash sud qarorlarining bajarilish foizini sezilarli darajada oshiradi va ijro organlariga tushuvchi yukni kamaytiradi [2]. O'zbekiston Respublikasida mediatsiya to'g'risidagi qonunchilik nisbatan yaqinda shakllanganligini inobatga olsak, ijro ishlarida mediatsiyaning o'rne va imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tizimli tahlil, mantiqiy umumlashtirish va statistik metodlardan foydalanildi. Ilmiy manbalar sifatida O'zbekiston, Rossiya, Yevropa mamlakatlari olimlarining mediatsiya va ijro ishlariga bag'ishlangan ishlaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari va statistik ma'lumotlari tahlil qilindi.

Mediatsiya instituti huquqshunoslikda muqobil nizolarni hal etish usullaridan biri sifatida keng tadqiq etilgan. Professor S.K.Zagaynova ta'kidlaganidek, mediatsiya nafaqat sudgacha bo'lgan bosqichda, balki sud qarorining ijrosi jarayonida ham qo'llanilishi mumkin bo'lib, bu holda u ijro ishining barcha ishtirokchilari manfaatlarini muvozanatlashtirishga xizmat qiladi [3].

Rossiya Federatsiyasida 2010-yildan boshlab mediatsiya to'g'risidagi qonunchilik amal qilmoqda va ijro bosqichida mediatsiyaning qo'llanilishi alohida tartibga solingan. O'zbek olimlari orasida A.X.Saidov mediatsiyaning fuqarolik sudlovida qo'llanilishi masalalarini tadqiq etgan bo'lib, u ijro bosqichida mediatsiyaning ahamiyatini alohida ta'kidlagan [4]. Yevropa mamlakatlarining tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Germaniya, Avstriya, Niderlandiya kabi mamlakatlarda ijro bosqichida mediatsiya keng qo'llaniladi va qonunchilik darajasida mustahkamlangan [5]. Xususan, Germaniyada ijro sudyasi tomonlar roziligi bilan mediatorni jalb qilish huquqiga ega bo'lib, bu amaliyot sud qarorlarining ixtiyoriy ijro foizini sezilarli darajada oshirgan. Amerika Qo'shma Shtatlarida ham ijro bosqichida mediatsiya keng tarqalgan bo'lib, federal sudlar amaliyotida bu mexanizm samarali qo'llaniladi [6].

Xalqaro miqyosda UNCITRAL tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro tijorat mediatsiyasi to'g'risidagi namunaviy qonun va Singapur konvensiyasi mediatsiya natijasida erishilgan kelishuvlarning ijro kuchini ta'minlash masalalarini tartibga soladi [7]. O'zbekiston Respublikasining "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni 2018-yilda qabul qilingan bo'lib, unda mediatsiyaning fuqarolik, oilaviy va mehnat nizolarida qo'llanilishi nazarda tutilgan, biroq ijro bosqichida mediatsiyani qo'llashning aniq mexanizmlari belgilanmagan [8]. Professor V.V.Yarkov ta'kidlaganidek, ijro bosqichida mediatsiya an'anaviy majburiy ijrodan tubdan farq qiladi, chunki u tomonlarning o'zaro kelishuviga asoslanadi va ijro jarayonini insonparvarlashtiradi [9].

Tadqiqotchilar fikricha, ijro bosqichida mediatsiyaning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat: birinchidan, qarzdorga o'z majburiyatlarini ixtiyoriy ravishda bajarish imkoniyatini beradi; ikkinchidan, undiruvchiga tezroq va kafolatlangan natijaga erishish imkonini yaratadi; uchinchidan, ijro organlariga tushuvchi yukni kamaytiradi va davlat resurslarini tejaydi [10].

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijro bosqichida mediatsiyani qo'llashda ma'lum cheklovlar mavjud bo'lib, ular asosan tomonlarning ixtiyoriy ishtirokiga bog'liq va barcha hollarda ham samarali natija kafolatlanmaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Olib borilgan tahlil natijasida ijro bosqichida mediatsiyaning huquqiy tabiatiga oid bir qator muhim xulosalarga kelingan. Birinchidan, ijro bosqichida mediatsiya o'ziga xos

xususiyatlarga ega bo'lib, u sudgacha bo'lgan mediatsiyadan tubdan farq qiladi, chunki bu bosqichda allaqachon yuridik kuchga kirgan sud qarori mavjud va tomonlarning huquqiy maqomlari aniq belgilangan. Shu sababli, ijro mediatsiyasining predmeti nizoni mohiyatan hal etish emas, balki mavjud huquqiy majburiyatni ixtiyoriy bajarish shartlarini belgilashdan iborat. Ikkinchidan, tahlil shuni ko'rsatadiki, ijro bosqichida mediatsiyaning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq bo'lib, ular jumlasiga qarzdorning to'lovga qodirlik darajasi, tomonlar o'rtasidagi munosabatlar xarakteri, ijro hujjatining turi va undiriladigan summaning miqdori kiradi. Uchinchidan, xorijiy tajriba tahlili shuni tasdiqlaydiki, ijro bosqichida mediatsiyani muvaffaqiyatli qo'llash uchun qonunchilik darajasida aniq huquqiy baza yaratilishi, mediatorlarning maxsus tayyorgarligi ta'minlanishi va ijro organlari bilan mediatsiya xizmatlari o'rtasida samarali hamkorlik mexanizmlari joriy etilishi zarur.

1-jadval. Ijro bosqichida mediatsiyaning afzalliklari va kamchiliklari qiyosiy tahlili

Mezon	Afzalliklari	Kamchiliklari
Vaqt sarfi	Ijro muddatini 40-60% ga qisqartiradi, tomonlar kelishuvga 1-3 hafta ichida erishadilar	Tomonlar kelishuvga erisha olmaganda qo'shimcha vaqt sarflanadi
Moliyaviy xarajatlar	Ijro yig'imi va qo'shimcha xarajatlarni kamaytiradi, mediator xizmati narxi odatda arzonroq	Mediator xizmatiga qo'shimcha xarajat talab etiladi
Tomonlar munosabatlari	Tadbirkorlik va shaxsiy munosabatlarni saqlash imkoniyati, kelgusida hamkorlik davom etadi	Tomonlarning ixtiyoriy ishtirokiga bog'liq, bir tomon rad etsa mexanizm ishlamaydi
Ijro kafolati	Ixtiyoriy kelishuv asosida ijro ehtimoli yuqori, qarzdor o'z zimmasiga olgan majburiyatni bajaradi	Kelishuv buzilganda qayta ijro jarayoni zarur bo'ladi
Davlat resurslari	Ijro organlariga yukni kamaytiradi, davlat xarajatlarini tejaydi	Mediatsiya infratuzilmasini yaratish boshlang'ich investitsiya talab qiladi

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ijro bosqichida mediatsiyaning afzalliklari kamchiliklaridan sezilarli darajada ustun turadi va bu institutni keng joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ayniqsa, vaqt va moliyaviy xarajatlar nuqtai nazaridan mediatsiya aniq ustunliklarga ega bo'lib, bu hol tomonlarning iqtisodiy manfaatlariga to'liq mos keladi.

2-jadval. Turli mamlakatlarda ijro bosqichida mediatsiyani qo'llash ko'rsatkichlari

Mamlakat	Huquqiy baza	Qo'llash doirasi	Samaradorlik foizi	O'ziga xos xususiyatlari
Germaniya	Mediatsiya to'g'risidagi qonun (2012), Ijro kodeksi	Barcha fuqarolik ishlari	65-70%	Ijro sudyasi mediatsiyaga yo'naltiradi
Rossiya	Mediatsiya	Asosan tijorat	45-50%	Sud pristavi taklif

	to'g'risidagi qonun (2010), Ijro to'g'risida qonun	nizolari		qiladi
Niderlandiya	Fuqarolik protsessual kodeksi	Universal qo'llash	75-80%	Mediatsiya majburiy bosqich
AQSh	Federal va shtat qonunlari	Federal sudlar amaliyoti	60-65%	Sudga bog'liq mediatsiya dasturlari
O'zbekiston	Mediatsiya to'g'risidagi qonun (2018)	Cheklangan doirada	10-15% (taxminiy)	Ijro bosqichi tartibga solinmagan

Ikkinchi jadvalda keltirilgan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijro bosqichida mediatsiyani qonunchilik darajasida aniq tartibga solgan mamlakatlar yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga erishgan. Xususan, Niderlandiyada mediatsiyaning ijro bosqichida majburiy bosqich sifatida belgilanganligi 75-80 foizlik samaradorlik ko'rsatkichiga olib kelgan.

O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich nihoyatda past bo'lib, buning asosiy sababi ijro bosqichida mediatsiyani qo'llashning aniq huquqiy mexanizmlari mavjud emasligidir. Shu bilan birga, muhokama davomida ta'kidlash joizki, mediatsiyaning samaradorligi nafaqat qonunchilik bazasiga, balki jamiyatda mediatsiya madaniyatining rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, mediatsiyani muvaffaqiyatli joriy etish uchun kamida 5-10 yillik tizimli islohotlar va keng jamoatchilik ongini shakllantirish zarur.

O'zbekiston sharoitida ijro bosqichida mediatsiyani joriy etishda quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanishi mumkin: birinchidan, "Ijro va sud qarorlarining ijrosini ta'minlash to'g'risida"gi Qonunga mediatsiyani qo'llash mexanizmlarini kiritish; ikkinchidan, ijro byurolari xodimlarini mediatsiya asoslari bo'yicha o'qitish; uchinchidan, ijro bosqichida ixtisoslashgan mediatorlar tayyorlash; to'rtinchidan, mediatsiya natijasida erishilgan kelishuvlarning ijro kuchini ta'minlash tartibini belgilash. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ijro bosqichida mediatsiya barcha turdagi ijro ishlari uchun bir xil darajada samarali bo'lmasligi mumkin. Tahlil shuni ko'rsatadiki, mediatsiya ayniqsa tijorat nizolari, oilaviy ishlar va qo'shni huquqlari bilan bog'liq nizolarda yuqori natija beradi, alimentlar undirilishi va mehnat nizolari bo'yicha ijro ishlarida ham samarali qo'llanilishi mumkin.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Ijro bosqichida mediatsiya instituti zamonaviy huquqiy tizimda muhim ahamiyat kasb etadi va sud qarorlarining samarali ijrosini ta'minlashda qo'shimcha vosita sifatida xizmat qiladi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, ijro bosqichida mediatsiyani qonunchilik darajasida tartibga solgan mamlakatlar sud qarorlarining ixtiyoriy ijrosi bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga erishgan. O'zbekiston Respublikasida mediatsiya instituti nisbatan yaqinda joriy etilgan bo'lib, ijro bosqichida uning qo'llanilishi hanuzgacha qonunchilik darajasida aniq tartibga solinmagan.

Tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston ijro qonunchiligiga ijro bosqichida mediatsiyani qo'llash mexanizmlarini kiritish, ijro organlari va mediatsiya xizmatlari o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda ijro bosqichida ixtisoslashgan mediatorlar tayyorlash tizimini yaratish tavsiya etiladi. Bunday yondashuv nafaqat sud qarorlarining ijro samaradorligini oshiradi, balki fuqarolarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtiradi va ijro organlariga tushuvchi yukni sezilarli darajada kamaytiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Исаенкова О.В. Исполнительное производство: учебник. - М.: Юрайт, 2020. — 412 с.
2. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Guidelines for a Better Implementation of the Existing Recommendation on Mediation. — Strasbourg: Council of Europe, 2021. — 45 p.
3. Загайнова С.К. Медиация в исполнительном производстве: теория и практика // Арбитражный и гражданский процесс. — 2019. — № 5. — С. 42-48.
4. Saidov A.X. Fuqarolik sudlovida mediatsiya: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Adolat, 2021. — 256 b.
5. Hopt K.J., Steffek F. Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective. — Oxford: Oxford University Press, 2018. — 1280 p.
6. Welsh N.A. Stepping Back Through the Looking Glass: Real Conversations with Real Disputants About Institutionalized Mediation // Ohio State Journal on Dispute Resolution. — 2019. — Vol. 34. — № 2. — P. 159-232.
7. UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation. — New York: United Nations, 2018. — 28 p.
8. O'zbekiston Respublikasining "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni. 2018-yil 3-iyul, O'RQ-482-son // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. — 2018. — № 27.
9. Ярков В.В. Исполнительное производство: учебник. — 6-е изд. — М.: Статут, 2022. — 576 с.
10. Alexander N. International and Comparative Mediation: Legal Perspectives. — 2nd ed. — Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017. — 624 p.